

УДК 330. 1

Батищева О. С.,*кандидат наук з державного управління Національного університету "Острозька академія"*

ДО ПИТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ВИВЧЕННІ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ ЯК СУСПІЛЬНИХ БЛАГ

У статті на основі аналізу зарубіжних досліджень розглядаються сучасні теоретико-методологічні підходи до концептуалізації поняття державних послуг у контексті економічної теорії суспільного блага. Автор визначає основні тенденції у розумінні державних послуг як виду суспільних благ, а також акцентує увагу на переосмисленні ролі держави як монополіста у їх створенні та поширенні.

Ключові слова: державні послуги, державна економіка, суспільне благо.

В статье на основе анализа зарубежных исследований рассматриваются современные теоретико-методологические подходы к концептуализации понятия государственных услуг в контексте экономической теории общественного блага. Автор определяет основные тенденции в понимании государственных услуг как вида общественного блага, а также обращает внимание на переосмысление роли государства как монополиста в их создании и распространении.

Ключевые слова: государственные услуги, государственная экономика, общественное благо.

In the article based on the analysis of foreign scientific literature the author studies theoretical and methodological approaches to the conceptualization of the notion of public services in the context of public good economic theory. She delineates major current trends in understanding of public services as public goods as well as emphasizes necessity in rethinking the role of a state in the monopolistic production and distribution of public services.

Keywords: public good, public economy, public services.

Постановка проблеми. У працях українських теоретиків державного управління державні послуги розглядаються переважно у контексті вивчення політичних та організаційних аспектів процесу реформування державної служби, що пояснюється першочерговим завданням держави демократизувати та оптимізувати державне управління. Водночас, у країнах заходу державні послуги традиційно вивчаються крізь призму економічної теорії суспільного блага, у якій економічними аналітичними інструмен-

тами пояснюються проблеми створення, надання та споживання державних послуг. Внаслідок розриву у розвитку теорії управління та відсутності налагодженої комунікації та обміну науковими ідеями між розвинутими англomовними та країнами пострадянського простору, в українській науці економічний підхід до вивчення державних послуг є порівняно новим та недостатньо розробленим у теоретичній площині, що і визначає актуальність запропонованого увазі дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія суспільного блага у західній економічній науці вже налічує більше півстоліття. Першим поняття суспільного блага запропонував відомий теоретик П. Семюельсон, у його праці “Чиста теорія державних витрат” [16]. Згодом, до розробки основоположних ідей теорії долучилися чимало науковців, серед яких і лауреати Нобелівської премії, такі автори, як, наприклад, Джеймс Бучанан, Рональд Коаз, Джозеф Штігліц. На сьогоднішній день теорія суспільного блага активно застосовується у науковій галузі державного управління для визначення оптимальних шляхів забезпечення державними послугами, які прийнято відносити до категорії суспільних благ. Чимало авторів, серед яких Остром Е., Дерінг О., Уілдавскі, Малкін М., Дж. Хід, Робінз Л., Брок У., Сандлер Т., Арсе Д., Г. -Г. Гоппе та інші вивчають як теоретико-методологічні, так і конкретно-практичні аспекти проблеми.

Мета і завдання дослідження. У статті викладені результати аналізу сучасної зарубіжної літератури, метою якого стало визначити основоположні ідеї, що становлять теоретико-методологічний базис для вивчення феномену державних послуг як суспільних благ. Реалізація мети передбачала досягнення низки дослідницьких завдань, а саме: 1) визначити поняття “державні послуги” та “суспільне благо” у їх співвідношенні; 2) проаналізувати зарубіжну літературу, у якій викладено теоретико-методологічні засади дослідження феномену державних послуг; 3) розглянути теорії, у яких концепти суспільного блага та державних послуг є об’єктом критики.

Основна увага у дослідженні приділяється теоретико-методологічним основам вивчення державних послуг в економічній теорії, однак результати та висновки можуть бути екстрапольовані у теорію державного управління, політичну економію, політологію.

Виклад основного матеріалу.

Державні послуги як суспільне благо.

Визначення поняття державні товари та послуги крізь призму феномену суспільне благо вимагає надати тлумачення, насамперед, поняттю “суспільне благо”. “Чисте суспільне благо – це товари та послуги, споживання яких кожним додатковим споживачем не зменшує їх кількості та споживання яких неможливо обмежити, навіть якщо споживачі не бажають за них платити... Це товари та послуги, які є цінними для суспільства, однак приватні актори не бажають їх продукувати, принаймні за ту ціну, яку спроможний заплатити індивідуум” [7, 3; 6]. Отже, ті, хто фактично фінан-

сують виробництво таких товарів та послуг, або ті, хто їх купує, практично неспроможні виключити від їх споживання усіх інших.

Розуміння того, що є суспільним благом, необхідно, переважно, для обґрунтування втручання держави у ринкові відносини, для того щоб забезпечити оптимальний (бажаний для суспільства) їх обсяг. В економічній науці вже класичним стало визначення суспільного блага у контексті неспроможностей ринку, який нездатний стимулювати до продукування оптимального обсягу суспільних благ [3]. Вирішення цієї проблеми автори теорії суспільного блага вбачали у втручанні держави, що потенційно могло би виправити ситуацію нестачі суспільних благ. Як зазначають американські науковці у галузі державного управління, Елінор та Вінсент Остром, для виробництва таких благ, що виражені сукупним поняттям “державні послуги” потрібні урядові чи квазі-урядові інститути та інституції [14]. Саме тому уряд змушений продукувати чи оплачувати створення суспільних благ та надання їх у формі державних послуг населенню країни. Крім того, зовнішні ефекти, як позитивні, так і негативні, неодмінно є важливим наслідком виробництва та споживання таких послуг та товарів, а тому також повинні регулюватися державою [3, 2]. Отже, оскільки у ситуації неспроможностей ринку визначальною є роль держави, то проблема створення державних послуг як суспільного блага на сучасному етапі вивчається не лише в рамках економічної науки, а й у науці державного управління.

Слід зазначити, що дихотомія “приватні – суспільні блага” складає труднощі у проведенні чіткої межі між цими двома видами товарів та послуг, якщо брати за основу суто економічний підхід. Незважаючи на те, що формальне віднесення товару чи послуги у категорію суспільних благ відбувається із застосуванням таких критеріїв, як “неспроможність виключити від споживання” та “безпека благ” (тобто усі блага, які дозволяють страхування, прийнято вважати суспільними благами), існують й досі розбіжності у розумінні та труднощі у визначенні, що є суспільним благом, а що – ні (це питання часто переноситься у площину державного управління як конкретно-практична проблема визначення, що повинна забезпечувати держава, а що – ринок).

Вищезазначена проблема пояснюється таким явищем як зміна суспільних пріоритетів, що пов’язує цю теорію з політологічною та політекономічною наукою. Теоретики у сфері державного управління, М. Малкін та А. Уїлдавскі, розглядають феномен суспільного блага як частину контексту політики, розуміючи його як продукт соціальних пріоритетів у певний історичний період. У цьому ж контексті економісти П. Семюельсон, Дж. Бучанан та Дж. Хід описували це поняття. На думку сучасного дослідника Г. Гоппе, вирішення цього концептуального питання залежить від цінностей, що домінують у суспільстві та демографічної ситуації [11], тобто від чинників неекономічного характеру.

На підтвердження правдивості такої тези можна віднайти чимало прикладів в історії. Більшість суспільств проходили у своєму історичному розвитку періоди, коли відбувалось переосмислення деяких послуг, що надавала держава, і тоді вони ставали квазігромадськими послугами або надавалися виключно приватними акторами за встановлену плату. Ще у 18 столітті Адам Сміт наголошував на такому вирішенні проблеми нестачі суспільних благ для всіх, як приватне їх продукування та відповідно регулювання ринковим механізмом ціни на такі товари та послуги.

Державні послуги у контексті теорії суспільного блага.

Е. та В. Остром справедливо наголосили на потребі окремого вивчення суспільних благ в економічній науці у контексті державного регулювання, адже труднощі та відмінності у вимірюванні та розумінні вибору споживача мають важливе значення в організації надання державних послуг [14]. Ці автори вивчали такі аспекти суспільного блага, як спільне споживання та неможливість його обмежити, ті ознаки, які виділяють цю категорію товарів та послуг від товарів та послуг, що надаються приватними економічними акторами. Вони також вказали на важливу характеристику класичних суспільних благ, яка полягає у тому, що користування такими благами відбувається коштом або за рахунок зусиль інших людей, а також, на те, що усунення тих, хто не доклав зусиль до створення таких благ, або не придбав їх, вимагає додаткових витрат [14].

Е. Остром зазначала, що у випадку державних послуг споживачі не мають повної свободи вибору щодо того, споживати ці послуги чи ні, що особливо актуально під час розгляду проблеми якості державних послуг, яку дослідниця рекомендувала вирішувати інституційними схемами, що збільшили б можливість вибору клієнта та послабили монополію держави на створення та забезпечення громадян державними послугами.

Важливою для вивчення теоретико-методологічних засад теорії суспільного блага й на сьогоднішній день залишається праця Джеймса Бучанана [4], у якій розглядається концепт державних послуг крізь призму неокласичної економічної моделі попиту – пропозиції. Однак, з огляду на сучасне бачення феномену суспільних благ та розуміння ролі держави у забезпеченні їх створення та справедливого поширення, складається враження, що автор ставився до урядів як до утворень, які існують незалежно від їх громадян та стягують з них податки лише з метою забезпечити своє існування, а позитивістська економічна теорія існує для того, щоб передбачити наслідки такого оподаткування.

Варто зауважити також такий аспект державних послуг, як суб'єктивізм у сприйнятті користі від їх споживання. Так, сучасний американський дослідник Отто Дерінг звертає увагу на важливість перегляду поняття “суспільне благо” з огляду на зміну сприйняття громадськості та її уявлень про суспільні та приватні ресурси. У цій зміні, на думку автора, відіграють роль поняття про природу, ефективність та вартість цих ресурсів для сус-

пільства, тому й не дивно, що останнім часом посилюється тенденція до визначення благ, що раніше відносили до суспільних, більшою мірою як приватних [7, 2]. Практичним прикладом цієї тенденції є зміни у багатьох країнах від публічної системи освіти до приватної (вирішальне значення у цій зміні ставлення суспільства до проблеми державної освіти відіграє те, що саме студенти (індивідууми) більшою мірою отримують користь від освіти, тому й вони повинні платити за освіту, а не держава).

З огляду на мінливий характер суспільного блага зумовлений зміною суспільних пріоритетів, політичної ідеології та інших неекономічних чинників, відомий економіст Ліонел Робінз у своїй праці "Економіка та політична економія" порушив дискусійне питання, чи взагалі економісти повинні займатися вивченням проблеми суспільного блага, оскільки його виробництво та поширення не підлягає законам ринку. Однак вчений дав відповідь на це питання, переконуючи, що вивчення концепту "суспільне благо" у галузі економіки є цілком виправданим, оскільки економічна наука вивчає поведінку, зумовлену браком чогось (ресурсів, товарів і т. п), а "нестача" – це "відношення між цілями, індивідуальними чи колективними, та засобами їх досягнення".

Отже, розуміння суспільного блага неодмінно передбачає врахування суспільних пріоритетів, цінностей основоположних ідей, на яких будуються суспільні відносини, а відтак, це поняття потрібно вивчати і з точки зору політичної економії. На цю особливість суспільного блага вказує чимало дослідників [7; 14; 1; 2; 13]. Зокрема, Отто Дерінг, наголошуючи, що крім формального поділу на види благ (суспільні/приватні), що характерно для традиційної економіки, політекономічна теорія обов'язково враховує аспект ефективності та компромісності рішень у політиці [7, 12]. Остром Е. справедливо вказує на те, що "рішення щодо розташування ресурсів на виробництво суспільних благ відбувається виключно шляхом політичного процесу" [14].

На сьогоднішній день у результаті переосмислення ролі держави у виробництві та поширенні суспільних благ, у науці загальноновизнаною стала теза про те, що створення та поширення державних послуг виключно державою часто є неефективним. Виникають альтернативні моделі, у яких визнається позитивна роль приватних акторів у виробництві цих благ [5]. Так Е. та В. Остром зазначають, що індустрія державних послуг, у якій буде забезпечено механізм конкуренції та вирішення конфліктів, буде більш ефективною та відповідатиме краще пріоритетам, потребам та смакам споживачів, аніж інтегрована монополія уряду [14].

Іншим важливим аспектом, що завжди розглядається поряд із концептом суспільного блага, є поняття позитивних та негативних зовнішніх ефектів, що пов'язано з такою характеристикою суспільних благ як неможливість обмежити споживання іншими акторами. Ці аспекти стали об'єктом уваги канадського дослідника Уолтера Брока, який акцентує ува-

гу на тому, що неправильно розуміти соціальну та приватну віддачу від таких товарів та послуг як ідентичні, так само як принципово неправильним буде твердження про те, що витрати на виробництво таких товарів та послуг для приватних акторів та суспільства є співмірними [3, 3].

Американські дослідники Т. Сандлер, Д. Арсе, Р. Дюр, К. Стеал вивчали регіональний аспект суспільних благ та способи державної підтримки їх виробництва [18; 8], а також окремо вказували на проблеми, пов'язані із застосуванням методу аналізу вигід та витрат в обґрунтуванні доцільності державних проєктів, метою яких є виробництво державних послуг, адже основними труднощами, як зазначають автори, є те, що витрати є чітко локалізованими і їх порівняно значно легше визначити та виміряти, у той час як вигоди досить важко врахувати та обчислити. Для вирішення цієї проблеми вони запропонували поділяти такі товари та послуги на класичні суспільні блага та на колективні блага, розглядаючи їх у контексті теорії Парето-ефективності та еквілібріуму Неша. Такий методологічний підхід також бере за основу у своїх дослідженнях Л. Жу [21].

Розгляд державних послуг як суспільного блага крізь концептуальну дуальність ціна – обсяг було розпочато ще П. Семюельсоном [16]. На сучасному етапі такий підхід взято за основу досліджень таких науковців, як Ф. Гаварі, Г. Кремер, Дж. -Дж. Лафонт, М. Хелвіг [9; 6; 10].

Крім теоретичних засад феномену суспільних благ, розвивається й окремий напрям практичних досліджень у різних сферах, де суспільні блага виявляють себе найчастіше, наприклад, в екологічній, сфері охорони здоров'я, освіті, суспільній безпеці і т. п. Так, британський дослідник Сандно А. вивчає глобальні громадські послуги у сфері забезпечення екологічних благ [19]; дослідники Сміт Р., Біглхоул Р., Вудварт Д., Драгер Н. досліджують перспективи економічного регулювання державних послуг у сфері охорони здоров'я [20]. Концепт глобальних суспільних благ у контексті забезпечення координації ініціатив та співпраці національних урядів, бізнес-структур, громадянського суспільства вивчають Каул І., Консеїкао П., Ле Гульвен К. та Мендоза Р. [12].

Критика теорії.

Незважаючи на те, що теорія суспільного блага утвердилась у сучасній економічній думці та розвивається як в теоретичному, так і у конкретно-прикладному напрямках, вона стала й об'єктом критики, яка частіше зводиться до висновку про те, що лише ринковий механізм у чистому вигляді, без втручання держави, спроможний раціонально визначити потребу у продукуванні суспільних благ та оптимальний їх обсяг.

Так, американський дослідник Ганс-Герман Гоппе стверджує, що товари та послуги, що традиційно класифікувалися як суспільні блага, у тому числі послуги, що традиційно надавалися державою, не становлять винятку у порівнянні з іншими товарами та послугами і не потребують особливого до них ставлення та обґрунтування на основі окремої теорії

щодо їх виробництва та поширення державою. Загалом, дослідник називає теорію суспільних благ як “хибну, сповнену внутрішніми суперечностями та таку, що немає жодної наукової цінності” [11, 28]. Про ілюзорний характер самого визначення поняття “суспільне благо”, на думку Гоппе, свідчить той факт, що усі запропоновані науковцями класифікації таких товарів та послуг є суперечливими та дискусійними.

Дослідник зазначає, що самі критерії, за якими визначають приналежність товару чи послуги до категорії суспільного блага, є принципово хибними, адже якщо їх брати на озброєння, то багато приватних благ можна віднести до категорії суспільних, оскільки їх визначено у конвенційній економіці. “Приватний, чи суспільний характер ... (блага – автор Б. О. С.) залежить від того, як багато чи як мало людей вважають їх товаром чи послугою, а ступінь їх “приватності” чи “суспільності” постійно змінюється, варіюючись від одного до безкінечності” [11, 30]. На це концептуальне протиріччя звертає увагу також інший дослідник, Уолтер Брок, який також вказує на те, що приватні товари та послуги, якщо користуватися термінологією, що розподіляє всі товари та послуги на два класи, також володіють характеристиками так званих “суспільних благ” [3, 2].

Таким чином, визначення суспільного блага залежить суто від суб’єктивного сприйняття, від того, скільки людей “переймаються” проблемою нестачі того чи іншого товару. І виправданням теорії є міркування про те, що продукування цих благ має позитивний вплив, оскільки завжди знайдуться люди, які вважають споживання цих благ “бажаними”, не зважаючи на те, що вони не докладають жодних зусиль до їх виробництва. Тому дискусійним видається питання, чи повинен уряд забезпечувати виробництво цих благ. Критики теорії суспільного блага зазначають, що це питання етичної площини, а отже – не відноситься до проблем економічної теорії [3, 3; 11, 31]. Навіть якщо уряд не монопольно створює та забезпечує громадян суспільними благами, це все одно не вирішує проблему із недостатньою їх кількістю чи невідповідною якістю, оскільки навіть часткове втручання уряду впливає негативно на мотивацію приватних акторів щодо інвестування виробництва таких товарів чи послуг. Крім того, завжди є загроза того, що урядові рішення, що не тестуються економічними механізмами, будуть далекими від оптимальних, що в результаті призведе або до перевиробництва державних послуг, або до виробництва таких послуг, яких громадяни не потребують [3, 3-4].

Низка авторів традиційно вказують на те, що ринок сам спроможний забезпечити виробництво оптимального обсягу більшості товарів та послуг, що віднесено до групи суспільних благ, і це засвідчує історія на прикладі поштових, поліцейських, дорожніх, медичних послуг, що надавались приватно, навіть тим, хто не міг їх оплатити. Таким чином, існують докази того, на думку цих авторів, що чиста ринкова система спроможна забезпечити виробництво цих благ [11, 28].

Наступним питанням, що логічно випливає з попередньої тези, є питання ролі держави у ситуації, якщо суспільні блага створюються приватно. Особливо цікавим у контексті наук державного управління та політології видається висновок Г. Гоппе, який так говорить про обов'язкове оподаткування державою для фінансування процесу створення та поширення суспільних благ: “Якщо продукування певного товару чи послуги має позитивний вплив на окрему категорію людей, однак якщо ці товари та послуги не продукуються зовсім, або виробляються у недостатній кількості чи невідповідної якості, це робить легітимним агресивне насильство держави, примушуючи всіх робити свій внесок у фінансування виробництва державних послуг” [11, 31].

Якими б критичними не були логіко-аналітичні умовиводи критиків теорії суспільних благ, у контексті проблем сфери державного управління вони видаються такими, що мають під собою логічне підґрунтя та можуть бути підтверджені на практиці. Так, правдивість тези про те, що у сфері використання та розподілу суспільних благ більшою мірою поведінка та прийняття рішень індивідуумом залежить від його чесності, яскраво простежується на таких прикладах, як корупція в органах державної влади, проблема справедливості розподілу бюджетних коштів на соціальні програми, проблема визначення оптимальної схеми оподаткування на користь бюджетних установ і т. п.

Крім того, якби індивідууми мали можливість вибору витратити свої кошти, частина яких спрямовується у державний бюджет у вигляді податкових надходжень і згодом витрачається державою на фінансування виробництва державних послуг самостійно, то вони б, очевидно, по-іншому розпорядилися б їх витратити, що свідчить, у свою чергу, про те, що вони оцінюють ці товари та послуги як менш важливі чи цінні для них особисто. Однак всі змушені вносити свою частку на виробництво державних послуг, що є, за словами Г. Гоппе, “марним витрачанням ресурсів, оскільки це забезпечує індивідуумів товарами та послугами, які для них, у кращому разі, є другорядними” [11, 33].

Потрібно зазначити, що на висновки Г. Гоппе мала значний вплив думка дослідника М. Н. Ротбарда про те, що теорія суспільних благ пов'язана із спробами підтвердити існування неспроможностей ринку. “Таке уявлення повністю не відповідає підходу економічної науки до ідеї про те, що вільний ринок є будь-коли оптимальним. Він є оптимальним не з етичної суб'єктивної думки економіста, а з точки зору добровільних дій всіх учасників ринкових відносин і у задоволенні вільно виражених потреб споживачів. А втручання уряду, таким чином, завжди буде відхиленням від такого оптимуму” [15, 234].

Якщо сприймати твердження критиків теорії суспільного блага як науково обґрунтовані, то можна зрозуміти, чому у політичному дискурсі, що продукується та підтримується сучасними державами, підтримується ідея

про важливість та першочергову необхідність задовольнити потреби всіх громадян у забезпеченні державними послугами, – для того, щоб легітимізувати існування самої держави, її численного апарату, який покликаний забезпечувати створення та справедливий розподіл цих благ.

Висновки. Підсумовуючи аналіз літератури, можна стверджувати, що у науці утвердилось загальне визнання існування окремого, специфічного виду товарів та послуг, що прийнято називати "суспільними благами", до яких відносяться й державні послуги, а також визнання того, що в силу своїх особливостей у процесі створення та споживання, а також враховуючи зовнішні ефекти, ці блага повинні підпорядковуватись іншим, ніж ринкові, законам. Це ще раз підтверджує тезу Е. та В. Остром про те, що теорія суспільного блага є прикладом того, "як до неринкової поведінки та прийняття рішень застосовуються економічні обґрунтування" [14].

Однак більшість сучасних теоретиків вказують на те, що суспільні блага не існують об'єктивно, оскільки їх визнання такими більшою мірою залежить від політичного, ідеологічного дискурсу, що домінує у суспільстві. Велика частка суб'єктивізму пояснюється також ціннісним мірилом, етичними нормами, що застосовуються членами суспільства у процесі вирішення питання, що відносити до цієї категорії таких товарів та послуг, а що – ні. Це питання вирішується у політичному процесі, оскільки воно вимагає легітимації втручання держави у ринкові відносини. Іншою тенденцією стало також загальне визнання того, що розташування ресурсів державою, яка традиційно надавала ці послуги, часто не є оптимальним і що визначення оптимального розташування можливе лише за умови чисто ринкових відносин.

Виходячи із вище зазначеного, видається необхідним у подальшому висвітлити питання еволюції наукових поглядів на проблему державних послуг у змішаних моделях, які передбачають послаблення монопольної ролі держави у створенні та поширенні державних послуг.

Література:

1. Bilodeau, M. Voluntary provision of a public good and individual morality / M. Bilodeau, N. Gravel // *Journal of Public Economics*. – 2004. – № 88. – P. 645 – 666.
2. Brennan, D. J. Fair price and public goods: a theory of value applied to retransmission / D. J. Brennan // *International review of law and economics*. – 2002. – № 22. – P. 347 – 375.
3. Brock, W. Public goods and externalities: the case of roads / W. Brock // *The journal of libertarian studies*. – 1983. – Vol. VII, № 1. – P. 1-34.
4. Buchanan, J. M. The demand and supply of public goods / J. M. Buchanan. – Indianapolis: Liberty foundation Inc., 1999 – 214 p.
5. Chau, N. H. Nonprofits and public good provision: A contest based on compromises / N. H. Chau, Huysentruyt // *European economic review*. – 2006. – № 50. – P. 1909 – 1935.

6. Cremer, H. Public goods with costly access / H. Cremer, J.-J. Laffont // *Journal of public economics*. – 2003. – № 87. – P. 1985 – 2012.

7. Doering, O. C. The political economy of public goods: Why economists should care: The presidential address at the AAEA annual meeting, July 30, 2007, Portland, Oregon [Electronic resource] / O. C. Doering. – 2007. – Accessed: http://www.aaea.org/2007am/presidential_address.pdf.

8. Dur, R. Local public good provision, municipal consolidation, and national transfers / R. Dur, K. Staal // *Regional science and urban economics*. – 2008. – № 2. – P. 10-35.

9. Gahvari, F. On the marginal cost of public funds and the optimal provision of public goods / F. Gahvari // *Journal of public economics*. – 2006. – № 90. – P. 1251 – 1262.

10. Hellwig, M. A utilitarian approach to the provision and pricing of excludable public goods / M. A. Hellwig // *Journal of Public Economics*. – 2005. – № 89. – P. 1981 – 2003.

11. Hoppe, H. Fallacies of the public goods theory and the production of security / H. Hoppe // *The journal of libertarian studies*. – 1989. – Vol. 9, № 1. – C. 27-47.

12. Kaul, I., Providing global public goods: Managing globalization / [I. Kaul, P. Conceicao, K. Le Goulven, R. Mendoza]. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 646 p.

13. Mani, A. Democracy, visibility, and public good provision / A. Mani, S. Mukand // *Journal of development economics*. – 2007. – № 83. – P. 506 – 529.

14. Ostrom, E. Public goods and public choices [Electronic resource]: materials of the workshop in political theories and political analysis at Indiana university/ E. Ostrom, V. Ostrom. – Accessed: <http://socsci.colorado.edu/~mciverj/Ostrom-PG&PC.PDF>.

15. Rothbard, M. N. Man, Economy and State: a treatise on economic principles / M. N. Rothbard. – Los Angeles. – 1970. – 246 p.

16. Samuelson, P. A. The pure theory of public expenditure / P. A. Samuelson // *Review of Economics and Statistics*. – 1954. – Vol. 34, № 4. – P. 387-389.

17. Sandler, T. Pure public goods versus commons: benefit-cost duality / T. Sandler, D. Arce // *Land economics*. – 2003. – Vol. 79, № 3. – P. 355-368.

18. Sandler, T. Regional public goods: Typologies, provision, financing, and development assistance [Electronic resource] / T. Sandler, D. Arce. – Stockholm: Almqvist&Wiksell International, 2002. – Accessed: <http://www.egdi.gov.se/pdf/study/study2002.1.pdf>.

19. Sandmo, A. The public economics of the environment / A. Sandmo. – Oxford, New York: Oxford University Press, 2000. – 163 p.

20. Smith, R. Global public goods for health – health economic and public health perspectives / [Smith R., Beaglehole R., Woodward D., Drager N.]. – Oxford: Oxford university press, 2003. – 287 p.

21. Zhou, L. Nash implementation in pure public good economies / L. Zhou // *Economics Letters*. – 2007. – № 9. – P. 10-18.